

Apostolische Brief uitgevaardigd als ‘Motu proprio’

Misericordia Dei (De barmhartigheid van God)

over enkele aspecten van de viering van het sacrament van boete en verzoening

Door de barmhartigheid van God de Vader die ons met Hemzelf verzoent, is het Woord vlees geworden in de onbevleete schoot van de gezegende Maagd Maria om “zijn volk uit hun zonden” te redden (Mt 1,21) en om voor hen de deur te openen “naar een geluk dat eeuwig duurt”.¹ De heilige Johannes de Doper bevestigt zijn eigen zending, wanneer hij Jezus aanwijst als “het lam van God, degene die de zonde van de wereld wegneemt” (Joh 1,29).

Heel het optreden en de gehele prediking van de Voorloper zijn een krachtige en vurige oproep tot boete en bekering, waarvan het doopsel bediend in het water van de Jordaan de uitdrukking is. Jezus zelf onderwierp zich aan die boeteritus (vgl. Mt 3,13-17), niet omdat Hij gezondigd zou hebben, maar omdat “Hij zich bij de zondaars laat rekenen. Hij is al ‘het lam Gods dat de zonde van de wereld wegneemt’ (Joh 1,29); Hij loopt al vooruit op het ‘doopsel’ van zijn bloedige dood.”² Het heil is daarom en allereerst verlossing van de zonde, die een hindernis is voor de vriendschap met God, bevrijding uit de staat van slavernij waarin zich de mens bevindt die heeft toegegeven aan de bekering van de Boze en die de vrijheid van de kinderen Gods (vgl. Rom 8,21) verloren heeft.

De zending die Christus aan de apostelen heeft toevertrouwd is de aankondiging van het Rijk van God en de verkondiging van het evangelie tot bekering (vgl. Mc

16,15; Mt 28,18-20). Op de avond van de dag zelf van zijn verrijzenis, toen de apostolische zending op het punt stond een aanvang te nemen, schenkt Jezus door de kracht van de heilige Geest aan de apostelen de macht om rouwmoedige zondaren te verzoenen met God en met de Kerk: “Ontvang de heilige Geest. Als jullie iemand zijn zonden vergeven, dan zijn ze ook vergeven; als jullie ze niet vergeven, dan blijven ze behouden” (Joh 20,22-23).³

In de loop van de geschiedenis en in de ononderbroken praktijk van de Kerk is de “dienst van de verzoening” (2Kor 5,18), die geschonken wordt door de sacramenten van doopsel en boete, altijd beschouwd als een wezenlijke en hooggewaardeerde pastorale taak, en – overeenkomstig de opdracht van Jezus – als voornaam deel van het priesterlijke dienstwerk. De viering van het sacrament van de boete en verzoening heeft zich in de loop der eeuwen ontwikkeld in verschillende gestalten, waarbij de grondstruc-

1. Romeins Missaal, Prefatie I voor de Advent.

2. *Katechismus van de Katholieke Kerk*, 536.

3. Vgl. Oecumenisch Concilie van Trente, Sessio XIV, *Doctrina de Sacramento Paenitentiae*, can. 3, in: *DS*, 1703.

tuur steeds gehandhaafd bleef. Naast de handeling van de bedienaar – altijd een bisschop of een priester die in de naam van Christus oordeelt en ontslaat, heelt en geneest – bestaat deze noodzakelijkerwijze uit de handelingen van de boeteling: het berouw, de belijdenis en de voldoening.

In het apostolisch schrijven *Novo millennio ineunte* hebben wij geschreven: “Ik vraag om in het dagelijkse onderricht van de christelijke gemeenschap met nieuwe pastorale moed overtuigd en effectief de praktijk aan te bevelen van het sacrament van de verzoening. U zult zich herinneren dat ik in 1984 dit onderwerp heb besproken in de postsynodale apostolische Exhortatie *Reconciliatio et paenitentia*, waarin de resultaten werden samengevat van de aan deze kwestie gewijde Vergadering van de Bisschoppensynode. Ik vroeg toen al het mogelijke te doen om het hoofd te bieden aan de crisis in het ‘zondebesef’ zoals deze in de huidige cultuur zichtbaar is. ... Toen de synode het vraagstuk besprak, was de crisis van het sacrament, met name in sommige delen van de wereld, voor iedereen overduidelijk. De oorzaken van die crisis zijn in de sindsdien verlopen tijdsspanne niet verdwenen. Maar het Jubileumjaar, waarin bijzonder opvallend was hoe mensen terugkeerden tot het sacrament van de boete, heeft een bemoedigende boodschap afgegeven waaraan men niet voorbij mag gaan: velen, waaronder veel jonge mensen, hebben met vrucht dit sacrament ontvangen, en daarom moeten de pastores waarschijnlijk met meer vertrouwen, fantasie en volharding erover spreken en het bij de mensen aanbevelen.”⁴

Met deze woorden had en heb ik de bedoeling om mijn medebroeders in het bischopsambt – en via hen alle priesters – te bemoedigen en hen tegelijk met klem uit te nodigen om door een nieuwe impuls zorg te dragen voor de revitalisatie van het sacrament van de verzoening. Dit is ook een ver-

eiste van echte naastenliefde en waarachtige pastorale rechtvaardigheid.⁵ We moeten eraan denken, dat elke gelovige die in de vereiste innerlijke dispositie verkeert, het recht heeft om persoonlijk de gave van dit sacrament te ontvangen.

Opdat de disposities van de biechteling om vergeving van zonden en een passende penitentie te krijgen, door de bedienaar van het sacrament onderscheiden kunnen worden, is het nodig dat de gelovige naast het bewustzijn van de begane zonden, het berouw erover en de wil om niet meer te zondigen,⁶ zijn zonden belijdt. In deze zin verklaarde het Concilie van Trente dat “het noodzakelijk is krachtens goddelijk recht, dat men alle doodzonden afzonderlijk belijdt”.⁷ De Kerk zag altijd al een wezenlijke samenhang tussen het oordeel dat in dit sacrament is toevertrouwd aan de priesters, en de noodzaak dat de boetelingen hun eigen zonden kenbaar maken,⁸ tenzij het onmogelijk is. Omdat de volledige belijdenis van zware zonden krachtens goddelijke instelling fundamenteel onderdeel is van het sacrament, wordt deze geenszins overgelaten aan de vrije beschikking van de herders (dispensatie, interpretatie, plaatselijke gewoonten, enzovoorts). Alleen het bevoegde kerkelijke gezag geeft, door middel van hierop betrekking hebbende disciplinaire normen, de criteria aan om de echte onmogelijkheid tot het belijden van de zonden te onderscheiden van andere situaties, waarin de onmogelijkheid slechts schijnbaar bestaat of in ieder geval overwonnen kan worden.

In de huidige pastorale situaties antwoordend op de bezorgde vragen van talrijke broeders in het episcopaat achten wij het nuttig om te wijzen op enkele geldende canonieke wetten met betrekking tot de viering van dit sacrament, en daarbij enkele aspecten duidelijker uit te leggen – in de geest van de *communio* die de eigen verant-

4. Johannes Paulus II, apostolische Brief *Novo millennio ineunte* (6 januari 2001), 37.

5. Vgl. Wetboek van Canoniek Recht (CIC), can. 213 en 843, §1.

6. Vgl. *Doctrina de Sacramento Paenitentiae*, cap. 4, in: *DS*, 1676.

7. *A.w.*, can. 7, in: *DS*, 1707.

8. *A.w.*, cap. 5, in: *DS*, 1679); Oecumenisch Concilie van Florence, *Decreet voor de Armeniërs* (22 november 1439), in: *DS*, 1323.

woordelijkheid is van het gehele episcopaat⁹ – met het oog op een betere bediening van het sacrament. Het gaat erom dat de viering van deze gave die door de Heer Jezus na zijn verrijzenis aan de Kerk werd toevertrouwd (vgl. Joh 20,19–23), steeds getrouwer, effectiever en vruchtbaarder gestalte krijgt en veilig wordt gesteld. Dat lijkt bijzonder nodig te zijn, omdat in sommige gebieden de tendens zichtbaar wordt om de persoonlijke belijdenis achterwege te laten en tegelijkertijd een beroep te doen op de ‘algemene’ of ‘collectieve absolutie’, zodat deze niet meer beschouwd wordt als een buitengewoon middel in volkomen uitzonderlijke situaties. Op basis van een willekeurige uitbreiding van de voorwaarde van een *ernstige noodzaak*,¹⁰ verliest men praktisch de trouw aan het goddelijk karakter van het sacrament uit het oog, en concreet de noodzaak van de individuele belijdenis, hetgeen het geestelijk leven van de gelovigen en de heiligheid van de Kerk zware schade toebrengt.

Nadat ik hierover de Congregatie voor de Geloofsleer, de Congregatie voor de Goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten, en de Pauselijke Raad voor de Interpretatie van Wetsteksten geconsulteerd heb, en het advies heb ingewonnen van de vereerde broeders Kardinalen die aan het hoofd staan van de Dicasteries van de Romeinse Curie, bevestig ik die katholieke leer over het sacrament van boete en verzoening, welke samenvattend is uiteengezet in de *Katechismus van de Katholieke Kerk*.¹¹ Daarom bepaal ik in het besef van mijn pastorale verantwoordelijkheid en in het volle bewustzijn van de steeds actuele noodzaak en werkzaamheid van dit sacrament het volgende:

1. De Ordinarii dienen alle bedienaren van het sacrament van de boete eraan te herinneren, hetgeen de universele wet van de

Kerk onder toepassing van de katholieke leer in deze heeft bepaald, namelijk:

a. “De individuele, volledige belijdenis en de absolutie vormen de enige gewone wijze waarop de gelovige, die zich bewust is van zware zonde, met God en de Kerk verzoend wordt; alleen fysieke of morele onmogelijkheid ontslaat van deze belijdenis, in welk geval de verzoening ook op andere wijzen kan plaatsvinden.”¹²

b. Daarom heeft “iedereen aan wie krachtens zijn ambt zielzorg opgedragen is, de plicht ervoor te zorgen dat van de hem toevertrouwde gelovigen, die dit redelijkerwijze vragen, de biecht gehoord wordt, en dat hun de gelegenheid geboden wordt op vastgestelde dagen en uren die hun schikken, een persoonlijke biecht te spreken”.¹³

Voorts moeten alle priesters, die bevoegd zijn om het boetesacrament te bedienen, altijd en volledig bereid zijn om het te bedienen telkens wanneer de gelovigen er redelijkerwijze om vragen.¹⁴ Gebrek aan bereidheid om de gewonde schapen op te nemen, ja zelfs om hen tegemoet te gaan om ze terug te voeren naar de schaapsstal zou een bedroevend teken zijn van gebrek aan pastorale zin bij hen die door hun priesterwijding het beeld van de Goede Herder in zich moeten dragen.

2. Plaatselijke Ordinarii, pastoors en rectoren van kerken en heiligdommen dienen van tijd tot tijd na te gaan of daadwerkelijk de grootst mogelijke voorzieningen zijn getroffen voor de gelovigen om hun zonden te belijden. Het wordt vooral aangeraden dat in cultusplaatsen biechtvaders zichtbaar aanwezig zijn op vastgestelde uren, dat deze tijden aangepast zijn aan de reële situatie van de biechtelingen, en dat er een bijzondere mogelijkheid is om te biechten voorafgaand aan de viering van de missen en ook gedurende de missen, indien er andere priesters beschikbaar zijn, om tegemoet te

9. Vgl. *CIC*, can. 392; Tweede Vaticaans Concilie, dogmatische Constitutie over de Kerk *Lumen gentium*, 23, 27; Decreet over het herderlijk ambt van de bisschoppen in de Kerk *Christus Dominus*, 16.

10. Vgl. *CIC*, can. 961, §1,2°.

11. Vgl. *Katechismus van de Katholieke Kerk*, 980-987; 1114-1134, 1420-1498.

12. *CIC*, can. 960.

13. *A.w.*, can. 986, §1.

14. Vgl. Tweede Vaticaans Concilie, Decreet over het ambt en het leven van de priesters *Presbyterorum ordinis*, 13; *Ordo Paenitentiae* (editio typica, 1974), *Praenotanda*, 10, b.

komen aan de noden van de gelovigen.¹⁵

3. Omdat “de christengelovige verplicht is alle zware zonden, na het doopsel bedreven en nog niet door de sleutelmacht van de Kerk rechtstreeks vergeven, noch in een persoonlijke biecht beleden, waarvan hij zich na een zorgvuldig gewetensonderzoek bewust is, naar aard en aantal te belijden”,¹⁶ moet elke praktijk verworpen worden die de belijdenis beperkt tot een algemene beschuldiging, of tot een verklaring van slechts een of meerdere zonden die beschouwd worden als van grotere betekenis. Gezien het feit dat alle gelovigen tot heiligheid geroepen zijn is het overigens aan te bevelen dat zij ook hun dagelijkse zonden belijden.¹⁷

4. De absolutie van meerdere boetelingen tegelijkertijd en zonder voorafgaande individuele belijdenis, zoals voorzien in canon 961 van het *Wetboek van Canoniek Recht*, moet verstaan worden in het licht en het kader van de hierboven vermelde normen en dienovereenkomstig worden toegepast. Deze absolutie is namelijk “zeer uitzonderlijk”¹⁸ en “mag niet op algemene wijze verleend worden, tenzij:

1. *stervensgevaar dreigt* en de priesters de tijd ontbreekt om de belijdenis te aanhoren van iedere boeteling afzonderlijk;
2. een *ernstige noodzaak* bestaat, dit wil zeggen wanneer, gelet op het aantal boetelingen, onvoldoende biechtvaders beschikbaar zijn om naar behoren de belijdenis van ieder afzonderlijk binnen een passende tijd te aanhoren, zodat de boetelingen buiten eigen schuld gedwongen worden de sacramentele genade of de heilige communie lange tijd te missen; de noodzaak wordt echter niet voldoende geacht, wanneer biechtvaders niet beschikbaar kunnen zijn alleen om reden van een grote toeloop van boetelingen, zoals dit het geval kan zijn bij

een groot feest of een bedevaart”.¹⁹

Met betrekking tot de *ernstige noodzaak* geldt de volgende precisering:

a. Het gaat om objectief uitzonderlijke situaties, zoals die kunnen voorkomen in missiegebieden of in gemeenschappen van geïsoleerd levende gelovigen, waar de priester slechts eenmaal of enkele keren per jaar voorbij komt, of wanneer het de priester in tijd van oorlog of wegens meteorologische of andere dergelijke omstandigheden wordt mogelijk gemaakt.

b. De beide voorwaarden die in de canon zijn vastgesteld voor ernstige noodsituaties mogen niet van elkaar gescheiden worden. Daarom is de onmogelijkheid alleen om uit gebrek aan priesters “naar behoren” en “binnen een passende tijd” de biecht te aanhoren geen voldoende reden. Zulke onmogelijkheid moet verbonden zijn met het feit, dat de biechtelingen anders buiten hun schuld gedwongen zouden zijn “lange tijd” verstoken te blijven van de sacramentele genade. Daarom moet men de globale omstandigheden van de biechtelingen en van het bisdom, wat betreft de pastorale organisatie ervan, voor ogen houden, rekening houdend met de omstandigheden waarin de gelovigen kunnen naderen tot het boetesacrament.

c. De eerste voorwaarde, namelijk de onmogelijkheid om de belijdenissen “naar behoren” “binnen een passende tijd” te aanhoren, heeft enkel betrekking op de tijd die redelijkerwijze vereist is voor de onontbeerlijke, geldige en waardige viering van het sacrament, gegeven het feit dat hiervoor een meer uitgebreid pastoraal gesprek niet nodig is; dit laatste kan verschoven worden naar gunstigere omstandigheden. De redelijk gepaste tijd om biecht te horen zal afhangen van de reële mogelijkheden van de biechtvader, respectievelijk biechtvaders, en van de biechtelingen zelf.

15. Vgl. Congregatie voor de Goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten, *Responsa ad dubia proposita*, in: *Notitiae*, 37 (2001), 259-260.

16. *CC*, can. 988, §1.

17. Vgl. *A.w.*, can. 988, §2; Johannes Paulus II, postsynodale apostolische Exhortatie *Reconciliatio et paenitentia* (2 december 1984), 32; *KKK*, 1548.

18. *Reconciliatio et paenitentia*, 32.

19. *CC*, can. 961, §1.

d. Wat de tweede voorwaarde betreft dient in een prudent oordeel afgewogen te worden hoe lang boetelingen – in de veronderstelling dat er geen onmiddellijk stervensgevaar bestaat – verstoken kunnen blijven van de sacramentele genade, opdat daadwerkelijk sprake is van de onmogelijkheid overeenkomstig canon 960. Zulk oordeel is niet prudent, als het de zin van fysieke of morele onmogelijkheid verdraait, wat bijvoorbeeld het geval zou zijn, als een periode binnen een maand verstaan zou worden als een “voor lange tijd” ervan verstoken blijven.

e. Het is onaanvaardbaar om situaties van schijnbare *ernstige noodzaak* te scheppen of te laten ontstaan, die voortkomen uit het feit dat men niet heeft voorzien in de gewone bediening van het sacrament als gevolg van het veronachtzamen van de normen die hierboven in herinnering werden gebracht.²⁰ Nog minder is het acceptabel, wanneer deze situaties voortkomen uit de voorkeur van boetelingen voor algemene absolutie, alsof het zou gaan om een normale en gelijkwaardige mogelijkheid naast de twee gewone vormen die in het Rituele beschreven zijn.

f. Een zeer grote menigte van boetelingen vormt op zich geen voldoende noodzaak, niet alleen bij gelegenheid van grote feesten of bedevaarten, maar ook niet wegens vakantiereizen of om dergelijke redenen die aan de toenemende mobiliteit van de mensen zijn toe te schrijven.

5. Het oordeel of de voorwaarden vereist door canon 961, §1,2 vervuld zijn, komt niet toe aan de biechtvader, maar “aan de diocesane bisschop die, met inachtneming van de criteria samen met de overige leden van de Bisschoppenconferentie overeengekomen, de gevallen van zulke noodzaak kan vaststellen”.²¹ Deze pastorale criteria dienen de uitdrukking te zijn van een onderzoek naar de omstandigheden in de betreffende

plaatsen in volledige trouw aan de basiscriteria die door de universele disciplineer van de Kerk worden verklaard, welke criteria overigens gebaseerd zijn op de vereisten die voortkomen uit het sacrament van de biecht zelf overeenkomstig zijn goddelijke instelling.

6. Omdat het in een onderwerp dat zo wezenlijk is voor het leven van de Kerk, van fundamenteel belang is, dat er een volledige overeenstemming bestaat onder de verschillende episcopaten van heel de wereld, dienen de Bisschoppenconferenties overeenkomstig canon 455, §2 zo spoedig mogelijk aan de Congregatie voor de Goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten de normen doen toekomen die zij van plan zijn nieuw samen te stellen of aan te passen overeenkomstig dit *Motu proprio* gegeven document, als toepassing van canon 961 van het *Wetboek van Canoniek Recht*. Zo blijft men niet in gebreke om een steeds grotere *communio* te bevorderen onder de bisschoppen van de gehele Kerk, en zal men de gelovigen ertoe bewegen overvloedig te putten uit de bronnen van de goddelijke barmhartigheid die altijd opwellen in het sacrament van de verzoening.

In dit perspectief van de universele *communio* is het ook op zijn plaats, dat de diocesane bisschoppen de betreffende Bisschoppenconferenties informeren of zich binnen het gebied van hun jurisdictie al dan niet gevallen hebben voorgedaan van *ernstige noodzaak*. Het zal dan een taak zijn van de Bisschoppenconferenties om de bovenvermelde Congregatie te informeren over de feitelijke situatie in hun gebied en over eventuele veranderingen die plaatsvinden.

7. Wat de persoonlijke dispositie van de boetelingen betreft, wordt het volgende bekrachtigd:

20. Vgl. hierboven, 1 en 2.

21. *CC*, can. 961, §2.

a. “Opdat de christengelovige van een gezamenlijk gegeven sacramentele absolutie op een geldige wijze gebruikt maakt, is niet alleen vereist dat hij in de juiste gesteltenis is, maar dat hij tegelijkertijd het voornemen heeft op de gepaste tijd de zware zonden te belijden, die hij op dat ogenblik niet op die wijze kan belijden.”²²

b. De gelovigen moeten, voor zover dit kan en zelfs in geval van dreigend stervensgevaar, door een aansporing vooraf erop gewezen worden “dat iedereen ervoor zorgt een akte van berouw te verwekken”.²³

c. Het is helder, dat boetelingen die in een habituele staat van zware zonde leven en die er niet over denken hun situatie te veranderen, niet geldig de absolutie kunnen ontvangen.

8. Onverminderd blijft de verplichting “minstens eenmaal per jaar zijn zware zonden eerlijk te belijden”,²⁴ voor “degene wiens zware zonden door een algemene absolutie vergeven worden, zodra er gelegenheid is, een individuele belijdenis uit te spreken, vooraleer een tweede maal algemene absolutie te ontvangen, tenzij een goede reden dit verhindert”.²⁵

9. Met betrekking tot de *plaats* en de *biechtstoel* van de viering van het sacrament, wordt het volgende bekrachtigd:

a. “De eigen plaats om biecht te horen is een kerk of kapel”,²⁶ waarbij het natuurlijk helder is, dat redenen van pastorale aard de

viering van het sacrament ook op andere plaatsen kunnen rechtvaardigen;²⁷

b. De biechtstoel wordt geregeld door normen die door de afzonderlijke Bisschoppenconferenties zijn uitgevaardigd. Deze normen dienen te garanderen dat de biechtstoel wordt geplaatst “op een toegankelijke plaats”, ook “voorzien van een vast vlechtwerk” zodat de gelovigen en de biechtvaarders zelf deze vrij kunnen gebruiken.²⁸

Wij verordenen, dat alles, wat door ons apostolisch schrijven *Motu proprio* gegeven, is bepaald, volledige geldigheid heeft, en vastgesteld is, en van kracht is vanaf deze dag, ongeacht elke andere tegenstrijdige bepaling. Alles wat wij door middel van dit schrijven hebben bepaald, geldt krachtens de aard ervan eveneens voor de eerbiedwaardige katholieke oosterse Kerken, in overeenstemming met de betreffende canones van het eigen Wetboek.

Gegeven te Rome, bij de St. Pieter, 7 april, zondag in het octaaf van Pasen ofwel zondag van de goddelijke Barmhartigheid, in het jaar des Heren 2002, in het vierentwintigste jaar van mijn pontificaat,

JOHANNES PAULUS II

© *Nederlandse vertaling:*
Secretariaat Beleidssector Liturgie van de
Nederlandse Bisschoppenconferentie

22. *A.w.*, can. 962, §1.

23. *A.w.*, can. 962, §2.

24. *A.w.*, can. 989.

25. *A.w.*, can. 963.

26. *A.w.*, can. 964, §1.

27. Vgl. *a.w.*, can. 964, §3.

28. Vgl. *a.w.*, can. 964, §2; Pauselijke Raad voor de Interpretatie van Wets teksten, *Responsa ad propositum dubium: de loco excipiendi sacramentales confessiones* (7 juli 1998), in: *AAS* 90 (1998), 711.